

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО БОГОСЛОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ СВ. ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО

«ДОБРИЙ ПАСТИР»

Богослов'я

Збірник наукових праць

Випуск 6

Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» заснований в березні 2007 р. Івано-Франківською Теологічною Академією як періодичне наукове фахове видання за профілем «богословські науки», «філософські науки», «історичні науки» та «соціологічні науки».

Видається щорічно з 2007 року.

Свідцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію засобу масової інформації
Серія ІФ № 580-53-р від 03.03.2008 р.

Адреса редакції: Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого
Україна, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Гарбарська, 22.

Тел. (0342) 72-47-30 – головний редактор, відповідальний секретар
E-mail: graukr@gmail.com

Редакція наукового вісника може публікувати статті й матеріали, не поділяючи позиції авторів.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та назв несуть автори.

Подані рукописи рецензуються і не повертаються.

Редакція залишає за собою право виправляти мову і редагувати матеріали.

Редакція не вступає у листування з авторами.

При передруку посилання на «Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» обов'язкове.

Усі права застережено ©.

Івано-Франківськ

Івано-Франківський богословський університет

2014

Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць / Гол. ред. Р.А.Горбань. – Випуск 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. – 254 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені постаті блаженного Миколая Чарнецького, ролі УГКЦ в українському національному відродженні ХІХ – першої половини ХХ ст., у період підпілля та в еміграції. Збірник підготовлений як спеціальний випуск за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Єпископ Миколай Чарнецький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» (до 130-річчя з дня народження), що відбулася в Івано-Франківську 16 грудня 2014 р.

Для фахівців із соціально-гуманітарних та богословських наук, докторантів, аспірантів і здобувачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами богословських наук, зокрема історії УГКЦ.

Редакційна рада:

Кир Володимир Війтишин – доктор богословських наук, професор, Архієпископ і Митрополит Івано-Франківський УГКЦ, Великий Канцлер Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого (голова редакційної ради).
прот. Річард Горбань – доктор богословських наук, професор (головний редактор).
прот. Олександр Левицький – доктор східного канонічного права, професор.
прот. Олег Каськів – доктор східного канонічного права, професор.
прот. Іван Козовик – кандидат філологічних наук, професор (відповідальний секретар).

Редакційна колегія:

Василь Костицький – доктор юридичних наук, професор.
Людмила Филипович – доктор філософських наук, професор.
Вікторія Ларіонова – доктор філософських наук, професор.
Михайло Марчук – доктор філософських наук, професор.
Володимир Возняк – доктор філософських наук, професор.
прот. Святослав Кияк – доктор філософських наук,
доктор богословських наук, професор.
Микола Сидоренко – доктор філософських наук, професор.
Володимир Шеремета, доктор богословських наук, професор.
кс. Чеслав Станіслав Бартнік (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Кжиштоф Гузьдзь (Польща) – доктор богословських наук, професор.
Кароль Кляуза (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Кжиштоф Гузовскі (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Мірослав Ковальчик (Польща) – доктор богословських наук, професор.
кс. Лешек Адамовіч (Польща) – габілітований доктор канонічного права, професор.
Дмитро Степовик – доктор богословських наук, професор.
Василь Балух – доктор історичних наук, професор.
Василь Марчук – доктор історичних наук, професор.
Ігор Пилипів – доктор історичних наук, професор.

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого (протокол № 14 від 26.11.2014 р.)

© Р. А. Горбань, 2014
© Івано-Франківський
богословський університет, 2014
© Автори статей, 2014

УДК 94(477.83/.86) XIX

Ігор Райківський

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника***Роль греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в Галичині першої третини XIX ст.**

У статті висвітлюється ключова роль греко-католицького духовенства в українському національному відродженні Галичини першої половини XIX ст., що на початковому етапі, до «весни народів» 1848–1849 рр., характеризувався розвитком народознавства як науки в галузях мовознавства, історії, фольклористики. Народознавча діяльність священників сприяла кристалізації української національної самосвідомості серед галицько-руського населення, ідеї національної єдності (соборності) України.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, національний рух, народознавство, Галичина.

Ключову роль в українському національному відродженні XIX – початку XX ст. відіграло утвердження новочасної національної самосвідомості, що стало заслугою передової інтелігенції під владою двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської), між якими були поділені українські етнічні землі. Провідні позиції в національному русі Галичини упродовж усього XIX століття, особливо в перші десятиліття відродження, займало греко-католицьке духовенство. На початковому етапі священники зайнялися вивченням різних сторін життя народу. У пропонованій статті проаналізовано значення греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в краї першої третини XIX ст. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників¹, у тому числі автора цієї публікації², але й досі викликає науковий і суспільно-політичний інтерес.

Унаслідок занепаду Речі Посполитої в 1772 р. галицькі русини перейшли під владу Австрійської імперії в стані глибокого винародовлення, за висловом М. Возняка, «без ознак свого окремого національно-культурного життя»³. У Галичині, писав М. Грушевський, «не було того піднесення своєрідного українського патріотизму, який пережила

¹ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині / Феодосій Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 59–70; Заброварний С. Священики – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть / Степан Заброварний // Варшавські українознавчі зошити. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 134–147; Stepień S. Borderland City: Przemyśl and the Ruthenian National Awakening in Galicia / Stanisław Stepień // Galicia: a multicultural land / edited by C. Hann and P.-R. Magocsi. – Toronto ; Buffalo ; London, 2005. – P. 52–70 *та ін.*

² Див.: Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття: монографія / Ігор Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – 932 + 16 с.

³ Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / Михайло Возняк. – Львів, 1924. – С. 5.

Гетьманщина по інерції автономного життя ... XVIII ст.»⁴. «Толковано о насъ безъ насъ и кромѣ насъ», – влучно зауважив Я. Головацький⁵. За соціальним складом русинами були майже виключно селяни, що знемагали в тяжкій панщизняній неволі, та малоосвічене греко-католицьке духовенство, «низьке» за соціальним статусом. Поляки зневажливо казали: «Рор і сhлор – то ruski naród» («пiп і селянин – це руський народ»)⁶. Ополячення й окатоличення серед русинів поширилося настільки, що навіть у селах священники почали виголошувати проповіді польською мовою та розмовляли по-польськи вдома або користувалися так званим «язичієм» – мішаниною церковнослов'янської і польської мов, місцевої говірки⁷. Діловодство греко-католицьких єпископських консисторій першої половини XIX ст., як правило, велося польською, латинською або німецькою мовами⁸. Старі служебники і Євангелія в церквах нерідко містили тексти, написані зверху латинськими буквами, щоб полегшити священникам читання. Навіть один із майбутніх лідерів «староруської партії» А. Петрушевич у 1840 р. не склав іспит з *lingua ruthenica*, тому що не вмів читати кирилицею⁹.

Етнічній самоідентифікації галицьких русинів сприяла реформаторська діяльність австрійського уряду 1770–80-х рр. Реформи Марії-Терези та Йосифа II в дусі освіченого абсолютизму охопили головним чином сільське господарство, церкву й освіту, дещо покращили соціальне й матеріальне становище двох основних прошарків місцевого населення. Особливе значення в національному пробудженні мало підвищення статусу Греко-католицької церкви, зокрема після 1808 р., коли було відновлено Галицьку митрополію. Завдяки заснуванню нових навчальних закладів, насамперед Руського інституту при Львівському університеті (*Studium ruthenum*) та греко-католицької семінарії у Львові, було відкрито шлях для освіти греко-католицького духовенства, тісно пов'язаного з сільським оточенням. Зокрема, в Руському інституті, що діяв з 1787 по 1809 рр. з метою підготовки священників-русинів до сану, навчання на філософському і теологічному факультетах проводилося «руською» мовою¹⁰. Руський інститут за весь період існування підготував

⁴ Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства / Михайло Грушевський // Український історик. – 1989. – № 4. – С. 60.

⁵ Головацький Я. О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ / Яковъ Головацкій // Науковий збірник, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской материцы. Особый оттискъ. – Львовъ, 1865. – С. 6.

⁶ Biblioteka naukowa Polskiej Akademii Umiejętności Polskiej Akademii Nauk (PAU i PAN) w Krakowie, sygn. 5568 (Rusini. Sejm Galicyjski. Ruś), k. 50.

⁷ Иоанн Снѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси / сочиненіе Юстина Желеховского. – Львовъ, 1894. – С. 17.

⁸ Мозер М. Уживання української мови греко-католицькою Церквою в Галичині (1772–1859 рр.) / Міхаель Мозер // Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. С.Вакулєнка. – Харків, 2008. – С. 478.

⁹ Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у XIX ст. / Олег Турій // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. II (1995–1997). – С. 411, 412.

¹⁰ Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини XVIII–XX століть / Іван Химка // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2003. – Число 4. – С. 62.

близько півтисячі високоосвічених священників, які внесли значний вклад у національне відродження Галичини¹¹.

На відміну від підросійської України, де переважала світська інтелігенція, провідником національного руху галицьких русинів у першій половині XIX ст. стало греко-католицьке духовенство. «Говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини, – писав І. Франко, – то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції у нас просто не було...»¹². Відкриття навчальних закладів для галицьких русинів, запровадження рідної мови як мови навчання, освіти мало далекосяжне значення для пробудження притлумленого за довгі роки польського панування почуття етнічної самобутності. Щоправда, перші кроки на шляху національно-духовного відродження в Галичині були досить слабкими. Незважаючи на формальне проголошення рівності усіх католиків Габсбурзької імперії, греко-католики у порівнянні з римо-католиками перебували в пониженому, пригнобленому становищі¹³. Владі йшлося насамперед про освіту священників, щоб вони вміли добре читати і співати з церковних книг та їх розуміти. Нечисленна галицько-руська інтелігенція не бачила потреби впроваджувати в літературу народнорозмовну мову, оскільки вже була готова, опрацьована, кодифікована і канонізована старо-церковнослов'янська, що вважалася засобом захисту від полонізаційних процесів¹⁴.

Отже, через своєрідний аристократизм і пошану до мови та букви священних церковних книг тогочасна еліта внутрішньо не готова була сприйняти живу народну мову як мову шкільництва, літератури, науки, вважаючи її недостатньо розвинутою¹⁵. Характерно, що професори новоствореного Руського інституту Т. Захаріясеви́ч і П. Лодій ви́бачалися перед читачами, що вжили в своїх працях «выраженій простыхъ»¹⁶. Перше і половина другого десятиліття XIX ст. стали періодом найбільшого занепаду в розвитку української мови в Галичині, що була лише засобом побутового спілкування простолюду¹⁷. Занепад у національно-культурному житті позначився на видавничій діяльності. Слухачі Руського інституту могли користуватися лише двома підручниками «руською» мовою – з логіки та історії Церкви, тоді як інші предмети (навчання тривало з 1794/95 н.р. чотири роки) засвоювали з усних викладів¹⁸. У період з 1796 р. до 1808 р. друкарня Ставропігійського інституту у Львові – єдиної (до 1848 р.) світської інституції галицьких русинів – не видала жодної книги

¹¹ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 14.

¹² Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 87.

¹³ Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття / Олег Турій // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів, 2000. – Число 2. – С. 116, 148.

¹⁴ Лесюк М. Доля моєї мови / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 76.

¹⁵ Там само. – С. 90.

¹⁶ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. / И.С.Свѣнцицькій. – СПб., 1906. – С. 80, 81.

¹⁷ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст. / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 1999. – № 1. – С. 4, 5.

¹⁸ Андрохівич А. Львівське “Studium Ruthenum” / Амвросій Андрохівич // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. СXXXVI–СXXXVII. – С. 62, 101.

кириличним шрифтом, а до 1820 р. – менше десяти публікацій церковнослов'янською мовою¹⁹.

«Світанок національного відродження» в Галичині, писав І. Франко, був «довгий і холодний», «церковщина вбивала живий дух серед нечисленної інтелігенції, штовхаючи її до польської мови...»²⁰. Однак національне життя русинів поступово активізувалося і в своєму розвитку пройшло два етапи: кінець XVIII ст. – 1820-ті рр. і 30-ті – середина 40-х рр. Перший з них відбувався під знаком ідей просвітництва, другий – романтизму, коли соціальне обличчя та ідеологія національного руху все більше демократизувалися²¹. На першому етапі головними осередками національного відродження в Галичині були два міста: Перемишль як центр греко-католицької єпархії та Львів – столиця провінції. Під покровительством перемишльського єпископа М. Левицького 5 липня 1816 р. австрійський цісар затвердив утворення культурно-освітнього «Товариства галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основі християнської релігії»²².

Статут товариства, підписаний М. Левицьким у січні 1816 р., вийшов друком латинською мовою у Відні. За поданням єпископа, товариство очолив І. Могильницький, що відав справами шкільництва в єпархії, а рядовими членами були священники. «Головною метою даного Товариства, – йшлося в статуті, – є розвиток справжньої релігії і побожності шляхом пропаганди в усій єпархії різних творів»²³. Для досягнення цієї мети передбачалося видавати книжки, насамперед для читання простолюду. Вони мали бути написані народною мовою, яку використовували селяни, за винятком «грубих» висловів, які необхідно було «окультурити». На практиці це призводило до використання макаронічного «язичся». Всупереч опору місцевої адміністрації, провідні діячі товариства (Й. Левицький, Й. Лозинський, І. Лаврівський та ін.) взялися за видання літератури, шкільних підручників для народу. Боротьба передових галицьких діячів за розширення суспільних функцій «руської» мови в 20–30-х рр. XIX ст. знайшла підтримку перемишльського єпископа І. Снігурського²⁴. Однак перемишльські діячі не наважилися на радикальний крок – використовувати в літературі живу народну мову. Характерно, що листи М. Левицького до І. Снігурського були написані в першій половині XIX ст. польською мовою²⁵.

¹⁹ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XIII – 60-і рр. XIX ст.) / Ірина Орлевич. – Львів, 2000. – С. 99.

²⁰ Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1980. – Т. 27. – С. 142, 143.

²¹ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині / Феодосій Стеблій. – С. 60.

²² Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. / Михайло Возняк // Записки НТШ. – Львів, 1909. – Т. XC, кн. IV. – С. 117.

²³ Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни / упоряд. В.Пилипович. – Перемишль; Львів, 2002. – С. 41.

²⁴ Stępień S. Rola Przemysła w ukraińskim odrodzeniu narodowym w Galicji w pierwszej połowie XIX w. / Stanisław Stępień // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. – Т. 8–9. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica / pod redakcją S.Kozaka. – Warszawa, 1999. – S. 129, 137.

²⁵ Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. III. 2886 (Listy arcybiskupa lwowskiego obrządku grecko-katolickiego, kardynała M.Lewickiego do biskupa grecko-katolickiego diecezji przemyskiej J.Śnigurskiego z lat 1820–1847), 226 k. Див.: Вибрані листи митроп. Михайла

Першим, хто усвідомив небезпеку втрати етнічної самобутності, винародовлення галицьких русинів і став на захист рідного слова, був І. Могильницький. У 1823 р. він підготував до друку граматику, що не побачила світ за життя автора. Більш щасливу долю мала «Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ» (далі – «Відомість»)²⁶, переклад якої польською мовою з'явився в 1829 р., праця декілька разів перевидавалася²⁷. Вона стала практично першим науковим дослідженням про українську мову в Галичині. Найбільшою заслугою статті І. Могильницького можна вважати саму постановку питання: «руська» мова є такою ж самобутною мовою, як і інші слов'янські мови, рівноправною з ними, повинна бути запроваджена у всі сфери життя народу²⁸. Водночас він вважав, що літературна мова має бути більш культурною, вишуканою, порівняно з місцевою говіркою неосвіченого селянства. Цього можна було досягнути, на його думку, шляхом поєднання мови простого народу з церковнослов'янською. Схиляння «до досконалішого вислову» на практиці оберталось в макаронічне «язичіє»²⁹.

В основному через мовно-літературні засади, стверджує Я. Грицак, перемишльське товариство не можна вважати виразником «чітко української національної орієнтації»³⁰. Характерно, що митрополит (з 1816 р.) М. Левицький, один з ініціаторів заснування товариства, в 30-х рр. виступив за заборону видань простонародною мовою. І. Могильницький став першим галицьким ученим, що науково обґрунтував самостійність «руської» мови, на відміну від польської, російської і церковнослов'янської. Однак, розглядаючи «руський простір» по обидва боки Збруча, де вживалася «руська» мова, автор обіймав своєю увагою передусім русинів колишньої Речі Посполитої. Він, зокрема, не згадував про закарпатських русинів, про Слобожанщину, а під словом «Україна», як і в польській літературі, в регіонально обмеженому значенні розумів лише територію Київщини³¹. Услід за І. Могильницьким у середовищі перемишльських просвітителів було підготовлено низку граматик «руської» мови, що засвідчило виділення мовознавства в окрему галузь народознавства як науки. Саме мова була в центрі народознавчих досліджень у Галичині до 1848 року³².

Левицького до еп. Івана Снігурського й офіційні документи їх спільної діяльності (1813–1847) / зібрав В.Щурат // Український архив. Видає історично-філософічна секція НТШ. – Львів, 1924. – Т. XII. – С. 3–128. У публікації вміщено 114 листів, починаючи з 1814 р. до 1847 р.

²⁶ Могильницький І. Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ / Іван Могильницький / підготовка до друку, вступна стаття і примітки В.Грещука. – Івано-Франківськ, 2003. – 132 с.

²⁷ Там само. – С. 8, 9.

²⁸ Грещук В. «Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ» І.Могильницького в обороні прав української мови / Василь Грещук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 1997. – Вип. II. – С. 17.

²⁹ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст. / Василь Грещук. – С. 9.

³⁰ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Ярослав Грицак. – К., 1996. – С. 49.

³¹ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматиках першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер // Українська мова в Галичині: історичний вимір / відп. ред. Я.Ісаєвич, М.Мозер, Н.Хобзей. – Львів, 2011. – С. 12, 13.

³² Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій / авторизований переклад з англ. Е.Гийдела, С.Грачової. – К., 2007. – С. 345.

Майже одночасно з І. Могильницьким закінчив рукопис своєї граматики священик І. Лаврівський, викладач Перемишльської духовної семінарії. Роботу було написано німецькою мовою під назвою «*Versuch über die Sprachlehre der Ruskischen Sprache, wie solche sammt ihren Unter-Mundarten in den Königreichen Galizien und Lodomerien gesprochen wird*» («Спроба граматики руської мови, складеної з піддіалектів, якими розмовляють в Королівстві Галіції й Лодомерії») ³³. І. Лаврівський рішуче підтримав погляди про самостійність і рівноправність «руської» мови. В основу літературної мови вчений поклав живу народну мову, фактично рідні йому лемківські говірки, хоч і на ній позначився незначний вплив церковнослов'янщини ³⁴. І. Лаврівський познайомився з молодим вченим, родом з Харкова, П. Кеппеном, який під час першої наукової подорожі в Галичину на початку 1822 р. відвідав Перемишль. Декілька років (до 1825 р.) вони навіть листувалися з чисто наукових інтересів. Перебуваючи у Львові протягом чотирьох днів у січні 1822 р., П. Кеппен мав також зустріч з ректором Львівського університету М. Гриневицьким – дослідником «руської» мови, історії рідного краю ³⁵.

У 1830 р. у Будимі вийшла книжка закарпатського вченого, священика М. Лучкая, побудована переважно на матеріалі «карпато-руського говору», – «*Grammatica Slavo-Ruthena: seu Vetero-Slavicae et actu in montibus Carpathicis Parvo-Russicae, seu dialecti vigentis lingvae*» («ГраMATика слов'яноруська, або старослов'янська, побудована на діалектах мови, вживаної в Карпатських горах Малоросії»). Це була перша в Австрії друкована граMATика старослов'янської мови з використанням закарпатської говірки, поширеної в сільській місцевості біля Мукачеве, де народився і виріс автор. Однак свою «руську» граMATику автор, що одним із перших запропонував спростити кириличний правопис, видав латиною ³⁶. ГраMATика М. Лучкая призначалася для місцевих студентів-богословів, що вивчали церковнослов'янську мову як засіб боротьби проти мадяризації ³⁷. Водночас М. Лучкай написав історичну латиномовну працю в шести томах «*Historia Carpatho-Ruthenorum*» («Історія карпатських русинів»), що була підготовлена до друку в 1842 р., але через смерть автора тривалий час залишалася в рукопису. Вона мала обсяг майже 1,5 тис. сторінок великого формату, що охоплювали період від первісного заселення краю до 1830-х рр. ³⁸. Отже, поряд з Галичиною почалося національне відродження на Закарпатті (Карпатській Русі), що в першій половині ХІХ ст. перебувала під сильним угорським тиском.

³³ Лірвак з-над Сяну. Перемишльські друки середини ХІХ століття / упоряд. В.Пилипович. – Перемишль, 2001. – С. 432.

³⁴ Грещук В. Українська мова в Галичині кін. ХVІІІ – поч. ХІХ ст. / Василь Грещук. – С. 10.

³⁵ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. ХІХ в. / І.С.Свѣнцицькій. – С. 47, 50.

³⁶ Голинська Т. Українська мова в “ГраMATиці” Михайла Лучкая 1830 року / Тетяна Голинська // Варшавські українознавчі зошити. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 148.

³⁷ Рудловчак О. Біля витоків багатководної ріки. До 200-ліття від дня народження Михайла Лучкая / Олена Рудловчак // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику / упорядник М.Сополіга. – Братіслава – Пряшів, 1990. – Т. 16. – С. 16.

³⁸ Лучкай М. Історія карпатських русинів: У 6-ти т. / Михайло Лучкай / дешифрування рукопису, переклад з латинської, покажчики Ю.Сака; вступ. ст. Д.Данилюка. – Ужгород, 1999. – Т. І. – С. 13, 14; Магочій П.-Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів / Павло-Роберт Магочій / переклад з англ. С.Біленький та Н.Кушко. – Ужгород, 2006. – С. 57.

Автором першої друкованої граматики української мови в Галичині, написаної німецькою мовою під назвою «Grammatik der ruthenischen oder klein-russischen sprache in Galizien» («ГраMATика рутенської або малоросійської мови в Галичині») та виданої в 1834 р. у Перемишлі³⁹, став Й. Левицький. У книзі представлена не жива народнорозмовна мова, а мішанина старослов'янських, великоруських і польських слів, з домішками місцевої говірки. Й. Левицький виступав прихильником старослов'янської мови, етимологічного принципу правопису і критично ставився до тих, хто обстоював фонетику⁴⁰. У листі до митрополита М. Левицького 16 березня 1841 р. Й. Левицький відверто писав про своє прагнення, щоб кожний галичанин якнайкраще міг пізнати «языкъ такъ церковный, якоже и простонародный русскій...»⁴¹. Водночас як приклади до граматичних правил він використовував народні пісні, прислів'я і навіть помістив у своїй граматиці уривки з «Енеїди» І. Котляревського⁴² – зачинателя нової української літератури.

Серед авторів перших граматик, що стали на захист народної мови, виділявся священник Й. Лозинський, учений і публіцист. Він написав польською мовою граматику «руської» («малоруської») мови, яка вийшла друком у 1846 р. в Перемишлі («Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)»)⁴³. Автор виступив прихильником не книжної церковнослов'янської мови, а живої народної, прямо писав про «потребу брати мову з вуст простого народу...». У передмові до граматики наголошувалося, що «Мала Русь» територіально охоплює етнічні землі як у Росії, так і в Австрії, із загальною чисельністю населення понад 15 млн. осіб⁴⁴. Як і його перемишльські попередники, Й. Лозинський слушно стверджував, що *maloruski* – це друга назва «руської» мови, що виникла через потребу відрізнити її від мови російської («великоруської») ⁴⁵. Однак Й. Лозинський пішов за тими, хто, за висловом І. Огієнка, «закликають любити свою «руську» мову, але кличуть по-польськи чи німецьки»⁴⁶. Й. Лозинський послідовно обстоював фонетичний принцип правопису, необхідність реформи або заміни кирилиці, яку вважав занадто громіздкою азбукою для руського письма⁴⁷.

Отже, місцева інтелігенція намагалася вирішити питання своєї ідентичності через мову, що стало основним завданням першого,

³⁹ Lewicki J. Grammatik der ruthenischen oder klein Russischen Sprache in Galizien / J.Lewicki. – Przemyśl, 1834. – XXVI + 212 + 59 + 13 s.

⁴⁰ Маковей О. З історії нашої фільольогії. Три галицькі граматики / Осип Маковей // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. LI. – С. 24.

⁴¹ Студинський К. Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. Замітки й тексти / Кирило Студинський // Українсько-руський архив. – Львів, 1920. – Т. XIII–XIV. – С. 381.

⁴² Енеїда на Малоросійській языкъ перелицованая // Lewicki J. Grammatik der ruthenischen oder klein Russischen Sprache in Galizien. Anhang zur ruthenischen grammatik. – С. 46, 47.

⁴³ Gramatyka języka ruskiego (mało-ruskiego) napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. – Przemyśl, 1846. – XLIII + 137 s.

⁴⁴ Ibid. – S. VII, VIII, XXXIV.

⁴⁵ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматиках першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер. – С. 19.

⁴⁶ Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Іван Огієнко. – К., 1995. – С. 175.

⁴⁷ Лесюк М. Історія правописного питання в Галичині (до 50-их років XIX ст.) / Микола Лесюк // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. VI. – С. 24.

«збиральницького» етапу відродження в Галичині. Самостійність руського народу, як і «руської» мови, що не є діалектом польської або російської («великоруської») мов, була для авторів перших граматик самозрозумілою. Вони не уявляли якусь окрему «австрійсько-руську» мовну чи національну ідентичність, за висловом М. Мозера, «мовна свідомість галичан завжди сягала поза Галичину», на схід від австро-російського кордону. Щоправда, автори мовознавчих праць мали обмаль інформації про Наддніпрянщину, а їхні уявлення про руськість в основному не виходили за межі колишньої Речі Посполитої⁴⁸. По суті, в тогочасній Галичині існувало кілька мовних таборів. Більшість авторів писали граматики книжної слов'янорусської (словеноруської) мови, в основу якої було покладено церковнослов'янщину, кириличну абетку, з використанням народних висловів. Водночас були опоненти застарілої церковнослов'янської мови, що закликали до реформи кирилиці, яку вважали непридатною для сучасного літературного життя. Серед прибічників народної мови висловлювалася навіть радикальна ідея відмови від кириличної абетки і переходу на латиницю. Мовно-правописні суперечки з особливою силою проявилися під час «азбучної війни» середини 1830-х рр.⁴⁹.

На сторінках львівського тижневика «Rozmaitości» (ч. 29) Й. Лозинський у 1834 р. надрукував польськомовну статтю «Про запровадження в руському письменництві польської абетки», в якій навів аргументи на користь польських букв для передачі звуків «руської» мови на письмі. На його думку, «руська» мова як неписемна мала свободу вибору найвигіднішого алфавіту. Таким він вважав польський алфавіт, аргументуючи свою позицію тим, що «абетка» простіше для сприйняття⁵⁰. Й. Лозинський сподівався, що запровадження латинки дасть змогу «європеїзувати» мову галичан. Наприклад, усі поляки, що живуть із русинами, добре розуміють і навіть спілкуються по-руськи, однак, вважав автор, мало хто захоче вчитися кирилиці, щоб читати руські книжки. Кирилиця – це одяг мертвої мови, латиниця – живих мов, znana в цілому світі. Єдину перевагу кирилиці над «абеткою» Й. Лозинський бачив у тому, що для звуків, позначуваних латинськими літерами *cz*, *sz*, *szcz*, кирилиця має окремі знаки *ч*, *ш*, *щ*. Однак це не зменшує переваг «абетки», тож русини повинні взяти за зразок письмо поляків і чехів. Кирилицю можна лишити як предмет, не обов'язковий у сільських школах, лише для тих, кому необхідно знати церковнослов'янську мову, приміром, для священників, дяків і т.д.⁵¹.

Як зразок для наслідування, Й. Лозинський видав латинкою 1835 р. у Перемишлі збірку «*Ruske wesila*» (далі – «Руське весілля»). Сучасні мовознавці визнають аргументи Й. Лозинського в багатьох позиціях слухними⁵². Він, як і пізніше І. Вагилевич, автор руської граматики

⁴⁸ Мозер М. «Русини» й «руська мова» в галицьких граматах першої половини XIX ст. / Міхаель Мозер. – С. 52, 53.

⁴⁹ Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – С. 345.

⁵⁰ Маковей О. З історії нашої фільології / Осип Маковей. – С. 33.

⁵¹ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 47. – С. 570, 571; Лесюк М. Початок азбучної війни в Галичині / Микола Лесюк // Пашкевичіана: Нова серія. Збірник наукових праць. – Львів – Вінніпег, 2004. – Вип. 5–6. – С. 45.

⁵² Лесюк М. Іван Франко про азбучні дискусії в Галичині / Микола Лесюк // *Warszawskie zeszyty ukraiноznawcze. Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ukrainica*. – Warszawa, 2007. – Т. 23–24. – С. 282.

(«Grammatyka języka małopruskiego w Galicyi») в 1844 р., не були прихильниками мовно-культурної асиміляції. Услід за відомим словенським філологом В. Копітаром, вони вважали більш перспективним для розвитку «галицько-української розмовної мови» перехід на латинку, що дало б змогу «краще увійти до сфери західнослов'янської та загальноєвропейської культури...»⁵³. По суті, малося на меті через польське посередництво внести в середовище галицьких русинів ліберально-демократичні ідеї із Заходу, подолати провінційний консерватизм і пута станове обмеження⁵⁴. Однак Й. Лозинський, виступаючи зачинателем «азбучної війни» в Галичині, не зрозумів важливої суспільної сутності алфавітного питання. І. Франко справедливо назвав «виступ Лозинського ... легкокомисним та слабо обдуманим»⁵⁵. Впровадження «абетадла» в писемність галицьких русинів стало б на перешкоді єдності культурного процесу на етнічних українських землях, було б серйозним чинником посилення загрози асиміляції місцевого населення.

Виступ Й. Лозинського наштовхнувся на рішучий спротив галицько-руської інтелігенції. Так, священник Й. Левицький написав статтю в 1834 р. («Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego»), в якій спростував усі дев'ять положень Й. Лозинського, що обґрунтовували доцільність запровадження польської абетки до руського літературного письма. На його думку, не можна відмовлятися від кирилиці, що має для русинів глибоке історичне коріння, через відсутність граматики, бо поляки мали також швидше «красномовців, поетів та істориків у своїй мові, ніж граматиків»⁵⁶. З аргументованою відповіддю проти латинізації «руської» писемності виступив також М. Шашкевич у брошурі польською мовою «Азбука і abecadło», виданій у Перемишлі 1836 р.⁵⁷, що мала вирішальний вплив на співвідношення сил в «азбучній війні».

«Азбучна війна» в 1834–1836 рр., відстоювання в ній місцевою руською інтелігенцією кирилиці як традиційної народної святині, виразника етнічної самосвідомості і східнослов'янської єдності розворушили громадськість, сприяли консолідації сил у боротьбі з колонізацією – за розвиток національної культури. Питання «про заміну руської азбуки на польське абетадло» Я. Головацький розглядав на схилі віку як «питанє про жите: бути чи не бути русинам у Галичині. Коли б галичани в 30-их роках прийняли були польське абетадло, – пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух...»⁵⁸. Водночас поява полемічних «алфавітно-правописних» праць спонукала освічену верству до зацікавлення лінгвістичною проблематикою, вивчення живої

⁵³ Магочій П.-Р. Мовне питання як фактор національного руху / Павло-Роберт Магочій // Магочій П.-Р. Галичина. Історичні есе. – Львів, 1994. – С. 139.

⁵⁴ Зашкільняк Л. Іван Вагилевич на тлі свого часу та історіографії / Леонід Зашкільняк // Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях / за ред. Л.Зашкільняка і Є.Матерніцького. – Львів; Жешув, 2006. – Т. IV. – С. 149.

⁵⁵ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. / Іван Франко. – С. 584.

⁵⁶ Магочій П.-Р. Мовне питання як фактор національного руху / Павло-Роберт Магочій. – С. 573.

⁵⁷ Підзаголовок «Uwagi nad rozprawą "O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisaną przez ks. J.Łozińskiego, umieszczoną w "Rozmaitościach" Lwowskich z roku 1834, № 29". Див.: Шашкевич М. Твори / Маркіян Шашкевич / упоряд., підготовка текстів, вступ. ст. та приміт. М.Шалати. – К., 1973. – С. 124–134.

⁵⁸ Маковей О. З історії нашої фільмології / Осип Маковей. – С. 35.

народної мови, що сприяло розвитку українського мовознавства, усвідомленню етнічної єдності населення по обидва боки Збруча⁵⁹. Однак під час «азбучної війни» не поставало питання про необхідність дотримання єдиного правопису в Галичині й підросійській Україні, що забезпечило б мовно-культурну єдність «малоруського» простору – як аргумент у боротьбі проти латинізації. Характерно, що суперечки за «руський» алфавіт точилися виключно польською мовою⁶⁰. У цілому розвиток мовознавства сприяв усвідомленню самостійності української («руської») мови в сім'ї слов'янських мов, що разом з успіхами національно-духовного пробудження на Наддніпрянщині, у західних і південних слов'ян підготувало ґрунт для появи «Русалки Дністрової» в 1837 р.⁶¹.

Науковий інтерес до вивчення краю охопив також історію як одну з галузей народознавства. Серед дослідників історичного минулого були священники, зокрема доктор богослов'я Михайло Гарасевич (упорядник джерельних матеріалів про церковну унію, які через цензурні перешкоди побачили світ на початку 1860-х рр., через чверть віку після його смерті), Варлаам Компаневич, що протягом двадцяти років виконував функції генерального прокуратора василіянських монастирів у Галичині (склав зведені літописи львівських монастирів, був автором опублікованих розвідок з історії церкви) та ін.⁶². Найбільш відомим дослідником історії Галичини став Д. Зубрицький – автор ґрунтовних монографічних праць, виданих на основі широкого кола першоджерел («Нарис з історії руського народу в Галичині і церковної ієрархії в тому ж Королівстві», 1837), «Хроніка міста Львова», 1844) та ін.⁶³. Уродженець родини шляхтича, він тривалий час працював у Ставропігійському інституті у Львові – просвітницькій установі, створеній на базі місцевого Успенського (Ставропігійського) братства.

Будучи прихильником монархічної форми державного правління, Д. Зубрицький у своїх працях приділяв основну увагу ролі особистості в історії, вважав діяльність «мудрих» правителів, освіченої верстви населення передумовою успішного розвитку держави. Основні історичні праці вченого побудовані у вигляді хронік, де цитуються або переказуються цінні джерела⁶⁴. Творчість Д. Зубрицького характеризувалася антипольським

⁵⁹ Лозинський Й. Українське весілля / Йосип Лозинський / опрацювання тексту, упорядкування і вступна стаття Р.Ф.Кирчіва. – К., 1992. – С. 32.

⁶⁰ Kozik J. *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848* / Jan Kozik. – Kraków, 1973. – S. 152.

⁶¹ Грещук В. Проблеми розвитку української літературної мови в Галичині середини XIX ст. / Василь Грещук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. VI. – С. 11.

⁶² Заброварний С. Священники – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть / Степан Заброварний. – С. 146; Історія Львова. У 3-х т. / редколегія Я.Ісаєвич, М.Литвин, Ф.Стеблій. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 56, 57.

⁶³ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.) / Ірина Орлевич. – С. 144.

⁶⁴ Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча / Ірина Орлевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Ф.Стеблій. – С. 286, 287.

спрямуванням, що неодноразово призводило до цензурних перешкод⁶⁵. На творчому доробку Д. Зубрицького позначилися русофільські (москвофільські) переконання історика, що так і не наважився писати свої твори народнорозмовною мовою, а друкувався польською, німецькою, а також російською, якої добре не знав. Зокрема, 3-томну «Историю древняго Галичско-русскаго княжества» (1852–1855 рр.) Д. Зубрицький видав російською мовою, бо розглядав свою працю як важливу для всієї російської історії, що висвітлює одну з її складових частин – історичне минуле галицько-руського народу⁶⁶. Д. Зубрицький із сарказмом висловився про «хохлацизми», народну мову як «болтовню какаго либо простолюдина пасѣчника Грицка, ниже пастуха Панька», писав, що мова літературна завжди і всюди відрізняється від мови «черни»⁶⁷. Однак «История...» Д. Зубрицького не користувалася особливою популярністю, зібрала лише 349 передплатників⁶⁸.

Загалом же історична наука в Галичині, порівняно з Наддніпряниною, де інтерес до історії підживлювали традиції козацького самоврядування, в першій половині XIX ст. виглядала набагато слабше, в її розвитку місцеві греко-католицькі священики відіграли порівняно незначну роль. Як відомо, інтелектуальна діяльність козацької старшини, що започаткувала національне відродження в підросійській Україні, найбільш виразно проявилася в дослідженнях з історії (для порівняння, мовознавство як важливий елемент збиральницької стадії інтелігентського національного руху не мав на Наддніпрянині такої популярності)⁶⁹. Дослідження вітчизняної історії значно активізувалися в Галичині з середини XIX ст. у працях А. Петрушевича, І. Шараневича, Ю. Целевича та ін., а особливо з 1890-х рр. – після реорганізації Товариства ім. Шевченка в наукове і переїзду до Львова М. Грушевського.

Найбільш плідною серед галузей народознавства в Галичині була фольклористика. М. Грушевський писав, що «збирання етнографічних матеріалів, особливо фольклорних, стає панівним інтересом у сфері українознавства»⁷⁰. М. Костомаров зауважив, що галичани перевершили підросійських «малоросів» у збиранні й вивченні пам'яток фольклору. «Галичане перецеголяли нас полнотою и точностью своих зданий», – писав він у 1842 р., маючи на увазі передусім фольклорні збірники В. Залеського, Ж. Паулі та Й. Лозинського⁷¹. Як правило, на початку XIX ст. етнографічне

⁶⁵ Rys do historyi narodu Ruskiego w Galicyi i hierarhij cerkiewney w temże Królestwie przez D. Zubrzyckiego. – Zeszyt 1: Od zaprowadzenia Chrześciaństwa na Ruśi aż do opanowania Rusi Czerwonej przez Kazimierza Wielkiego od roku 988 do roku 1340. – Lwów, 1837. – S. 5, 6.

⁶⁶ Цит. за: Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / Остап Терлецький. – Львів, 1903. – С. 74.

⁶⁷ Історія древняго Галичско-Русскаго княжества / Сочиненіє Дениса Зубрицкаго. – Львовь, 1852. – Ч. 1. – С. 141.

⁶⁸ Там само. – С. 140.

⁶⁹ Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій. – С. 311.

⁷⁰ Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства / Михайло Грушевський // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1989. – № 4. – С. 61.

⁷¹ Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інститут рукописів, ф. 10 (Архів ВУАН), од. зб. 14886, арк. 4.

вивчення включало дослідження усної народної творчості⁷², збиранням фольклорної спадщини займалися переважно сільські священики і кандидати на цей сан – вихованці духовної семінарії⁷³. Народознавчі зацікавлення охопили також польських, австрійських, чеських і німецьких дослідників (німців К. Гітнера та Й. Маусса, поляків І. Червінського і Л. Пйонткевича та ін.)⁷⁴.

Український фольклор був серед тих джерел, з яких живилася польська література періоду романтизму⁷⁵. На сторінках польськомовних часописів, альманахів («Pielgrzym Lwowski», «Haliczanin», «Rozmaitości» та ін.) регулярно висвітлювалася народнопісенна творчість русинів, здебільшого лірична пісня, історична, меншою мірою обрядова. Більшість пісень в альманахах були взяті з друкованих збірників М. Максимовича, В. Залеського та ін.⁷⁶. Серед польських дослідників народного фольклору в Галичині особливу роль відіграв А. Чарноцький (З. Доленга-Ходаковський). Він зібрав багатий український фольклорний матеріал – понад 2 тис. народних пісень різних жанрів у Галичині, на Волині й Поділлі, пісні переписував з народних вуст латинкою, але зібрану народну пісенність за його життя вдалося опублікувати тільки частково⁷⁷. Перше польське фундаментальне видання народних пісень з'явилося на початку 1833 р. у Львові. Фольклорний збірник «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» («Пісні польські і руські люду галицького»)⁷⁸, упорядкований і виданий В. Залеським (псевдонім – Вацлав з Олеска), містив близько півтори тисячі польських і руських народних пісень, надрукованих усуміш латинкою. Цю книжку І. Франко назвав «першою ластівкою нашого народного пробудження»⁷⁹. Уперше фольклорні записи в краї були надруковані чистою народною мовою, хоч і латинським шрифтом. Автор вважав, що в Галичині проживають не два окремі народи, а дві «гілки» одного народу, з дещо відмінними «наріччями», добре зрозумілими для мешканців краю⁸⁰.

Польський етнограф Ж. Паулі видав у Львові в 1839–1840 рр. «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi» у двох томах⁸¹, серед руських пісень уміщено фольклорні записи не лише з Галичини, а й із підросійської України. Поряд з друкованими раніше у книзі побачило світ близько 600 нових записів народних пісень. «Малоруські пісні» упорядник почерпнув із фольклорної збірки М. Максимовича, виданої 1827 р. у Москві, писав про однорідність народнопісенної творчості по обидва боки Збруча («однакові пісні народ

⁷² Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. / Зоряна Болтарович. – К., 1976. – С. 45.

⁷³ Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Роман Кирчів. – К., 1990. – С. 74, 86.

⁷⁴ Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. / Феодосій Стеблій // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 239, 240.

⁷⁵ Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Роман Кирчів. – К., 1971. – С. 20, 22.

⁷⁶ Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму / Роман Кирчів. – К., 1965. – С. 90.

⁷⁷ Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / упоряд. О.Дей. – К., 1974. – С. 30, 51, 52.

⁷⁸ Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego zebrał i wydał Waclaw z Oleska. – Lwów, 1833. – 529 s.

⁷⁹ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів у 50-ти т. – К., 1986. – Т. 47. – С. 111.

⁸⁰ Kozik J. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848 / Jan Kozik. – S. 49.

⁸¹ Pieśni ludu ruskiego w Galicyi zebrał Zegota Pauli. – Lwów, 1839. – Т. I. – 180 s.; 1840. – Т. II. – 218 s.

руський у Галичині співає»). Для запозичених пісень вживалося слово «українська»⁸². Отже, поляки В. Залеський, Ж. Паулі опублікували цінні фольклорні збірники, але зробили це латинкою, а в книзі Вацлава з Олеська – впереміжку руські народні пісні з польськими. «Самі поляки (Вацлав з Олеська, Жегота Паулі), – писав І. Франко, – дали руській молодіжці першу основу для свого власного руського патріотизму, показавши їй бодай частину того словесного, духовного скарбу, що зберігся в устах простого руського мужика»⁸³.

Вагомий внесок у вивчення українського фольклору в Галичині зробив греко-католицький священик Й. Лозинський, що, крім уже названої граматики, став автором збірки «*Ruske wesila*». У книжці подано опис весілля з обрядовими піснями (всього, за підрахунками Р. Кирчіва, понад 250 весільних пісень), що охоплювали порівняно невелику територію правобережного перемишльського Надсяння⁸⁴. «Ціле весіле, – патріотично стверджував автор у передмові, – мало не з самих пісней ся складає і же з того вгляду руській люд всі інні народи перевижшає»⁸⁵. «Руське весілля» стало одним із перших видань живою народною мовою, з використанням фонетичного правописного принципу («писати так, як загально вимовляється»). Книжка викликала резонанс у пресі, в працях деяких славістів і могла стати, безперечно, визначною віхою в українському національному самоусвідомленні галичан, якби не формальна ознака – польський алфавіт, використаний для письма. Перший варіант своєї праці Й. Лозинський подав на розгляд цензури на початку 1834 р. і невдовзі одержав дозвіл на друк. Автор писав, по суті, «гражданкою», фонетичним у своїй основі правописом. Однак під впливом ідеї впровадження «абцадла» в руську писемність, єдності алфавіту у слов'ян Й. Лозинський почав переписувати «Руське весілля» латинкою. Книжка була надрукована польським алфавітом у Перемишлі 1835 р.⁸⁶. Алфавітно-правописні принципи Й. Лозинського знайшли відображення в уже згаданій статті 1834 р., що дала поштовх до «азбучної війни».

Таким чином, після входження Галичини до складу Австрійської монархії соціальний статус та інтелектуальний рівень місцевих греко-католицьких священиків як єдиної освіченої верстви населення дещо підвищилися, що створило можливості для національного відродження. Під впливом ідей просвітництва і романтизму із Заходу нечисленна галицько-руська інтелігенція виявила інтерес до народознавства, вивчення усього, що було пов'язано з етнічною самобутністю. Наукові дослідження охопили галузі мовознавства, фольклористики й етнографії та історії – аналогічно до того, як на етнічних українських землях, що перебували в складі Росії. Етнографи, мовознавці, історики сприяли усвідомленню окремішності мови, історичної традиції та етнографічних рис галицьких русинів від сусідніх народів, передусім поляків. Однак, попри патріотичні

⁸² Przedmowa // Ibid. – Т. I. – С. I, II.

⁸³ Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) / Іван Франко // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. – К., 1981. – Т. 29. – С. 322.

⁸⁴ Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики / Роман Кирчів // Лозинський Й. Українське весілля / опрацювання тексту, упорядкування і вступна стаття Р.Кирчіва. – К., 1992. – С. 16, 19.

⁸⁵ Лозинський Й. Українське весілля / Йосип Лозинський. – С. 47.

⁸⁶ Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики / Роман Кирчів. – С. 5, 10.

тенденції, народознавчі праці перших десятиліть XIX ст. не давали чіткого, скристалізованого уявлення про національну самоідентифікацію місцевого населення, що здебільшого складалося з бідних і неписьменних панщизняних селян. Показово, що до середини 1830-х рр. наукові розвідки (як і літературні твори) писалися не живою, протонародною мовою, а макаронічним «язичієм», польською, латинською або німецькою мовами. Водночас деякі автори наголошували на необхідності реформ або заміни кирилиці, що була основою для церковнослов'янщини, використовувалася в церковному житті й тривалий час вважалася писемною літературною мовою у слов'ян, хоч і дедалі більше зазнавала впливу народнорозмовних елементів. Серед публікацій народних пісень були збірки (В. Залеського, Ж. Паулі, Й. Лозинського), надруковані більш-менш чистою народною мовою, але латинським шрифтом.

Мовно-правописне питання стало ключовим у так званій «азбучній війні» 1834–1836 рр., коли місцева руська інтелігенція стала на захист кирилиці як традиційної абетки ще з давньоруських часів, виступила проти полонізаційних процесів і латинізації письма. Народознавча діяльність у Галичині першої третини XIX ст. об'єктивно сприяла етнічній самоідентифікації місцевих русинів, але не давала чіткої відповіді на питання про їх співвідношення з «руським» простором на сході. Наукова і літературна продукція з Наддніпрянщини, твори нової української літератури до початку 1830-х років були майже невідомими в краї. Написаних живою розмовною мовою книг, за прикладом наддніпрянських авторів, галицькі русини також не мали, в літературі панувала стара книжна церковнослов'янська мова. Перелом розпочався тільки з середини 1830-х рр. з виходом на історичну арену «Руської трійці». Найважливішим здобутком початкового етапу національного руху стало наукове обґрунтування окремішності місцевого «руського» («малоруського») населення з його власною мовою, фольклорною спадщиною, історичними традиціями, що стало кроком на шляху до усвідомлення етнічної, мовно-культурної єдності галичан із «малоруським», тобто українським простором на сході. Серед тодішніх діячів на ниві українського національного відродження в Галичині вагому роль відіграло греко-католицьке духовенство.

Igor Rajkivsky

The role of Greek Catholic clergy in the development of Ukrainian ethnology in Galicia first third of the nineteenth century

In the article highlights the key role of Greek Catholic clergy in the Ukrainian national revival in Galicia first half of the nineteenth century. That initially, the "Spring of Nations" 1848-1849., Is characterized by the development of ethnology as a science in the fields of linguistics, history, folklore. Ethnology activities priests promoted crystallization Ukrainian national consciousness among the Galician-Ruthenian population, the idea of national unity (catholicity) Ukraine.

Keywords: *Greek Catholic clergy, national movement, ethnology, Galicia.*